

Ігор Грицяк,

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри європейської інтеграції НАДУ*

Олексій Хоменко,

кандидат медичних наук,

помічник Віце-прем'єр-міністра

у справах європейської та євроатлантичної інтеграції

Диференційована європейська інтеграція: аналіз концепцій, підходів та інструментів

Досліджуються концепції, підходи та інструменти практичного втілення диференційованої європейської інтеграції крізь призму їх можливого використання в процесі реалізації державної політики України у сфері європейської інтеграції.

Ключові слова: європейська інтеграція, диференційована європейська інтеграція, багатшвидкісна інтеграція.

The research is focused on the conceptions, approaches and instruments of practical implementation of the differentiated European integration through a prism them the possible use in the process of realization of public policy of Ukraine in the field of European integration.

Key words: European integration, differentiated integration, multi-speed integration.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Геополітичне положення України постійно зумовлювало перманентний вибір між Східною та Західною цивілізаційними системами. Навіть цілком свідомий і найбільш перспективний стратегічний вибір у 90-х рр. минулого століття нашою молодого державою європейського та євроатлантичного курсів та нинішнє географічне сусідство з країнами-членами Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору не знімає з порядку денного гострої потреби у вирішенні проблем, пов'язаних з практичною реалізацією означених курсів.

В умовах сьогоденних проблем внутрішнього та міжнародного характеру, спричинених світовою фінансово-економічною кризою, надзвичайно складно досліджувати усталені підходи, принципи, форми, способи й методи, існуючі в західній науці європейської інтеграції стосовно якихось конкретних напрямів чи сфер, явищ і процесів інтеграційного змісту, оскільки їх природа піддається впливам і швидко змінюється. Це стосується і питань так званої диференційованої європейської інтеграції, незважаючи на те, що вони досить повно і глибоко досліджені західними вченими. Однак саме ця особливість і зумовлює необхідність дослідження існуючих концепцій і підходів диференційованої інтеграції та досвіду їх практичного втілення, що має надзвичайно важливе значення як для України, так і для Європейського Союзу. Очевидно, що за таких умов дослідження проблем, пов'язаних з диференційованими підходами до європейської інтеграції, є цілком доцільним і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Головні концепції диференційованої інтеграції, оприлюднені у 1996 р. [1, с. 283; 2, с. 37], на сьогодні є тими фундаментальними положеннями, на яких вибудовується сучасна стратегія європейського будівництва.

Різноманітні проблеми диференційованої інтеграції досліджували багато вчених, передусім зарубіжних, серед яких можна виділити таких, як Ф. де ла Сер, А.Етціоні, Й.Олсен, А.Фабер, С.Бартоліні, Г.Воруба, Д.Куртін, А.Коллікер, Т.Блер та ін. Різноаспектність підходів до вивчення положень диференційованої інтеграції присутня у виступах і позиціях таких політичних діячів, як Ж.Ширак, Ж.Делор, Л.Тіндеманд, Л.Армад, Р.Дерендорф, Е.Балладюр.

Не залишили поза увагою окремі аспекти диференційованої інтеграції такі вітчизняні вчені, як І.Грицяк, В.Копійка, О.Ковальова, В.Кривцова, Я.Малик, Г.Немиря, В.Муравйов, В.Посельський, Л.Прокопенко, О.Рудік, В.Стрельцов, О.Чалий та ін. Публікації з євроінтеграційної проблематики, в яких тією чи іншою мірою йдеться про перспективу вступу України в ЄС, показують не лише спроби започаткувати розв'язання даної проблеми, а й гостру потребу в її системних і глибоких дослідженнях.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проблеми диференційованої природи європейської інтеграції не лише залишаються достатньо актуальними на сьогодні, а і все більше загострюються передусім тому, що означення диференційованого підходу є одним із ефективних сучасних методів боротьби зі стагнацією інтеграційних явищ і процесів як усередині самого Європейського Союзу, так і в Україні. Однак у сучасних дослідженнях вітчизняних учених поки що відсутній системний аналіз існуючих концептуальних напрацювань з питань диференційованої європейської інтеграції, а тим більше щодо їх можливого використання в процесі реалізації державної політики України у сфері європейської інтеграції.

Формування мети статті (постановка завдання). Метою дослідження в рамках даної статті є виявлення сутнісних особливостей диференційованої європейської інтеграції, її концепцій, підходів та інструментів практичного втілення.

Завданнями для досягнення зазначеної мети є проаналізувати існуючі терміни, що розкривають суть та особливості диференційованої європейської інтеграції, дослідити найбільш відомі наукові погляди й концепції диференційованої інтеграції, вивчити окремі інструменти диференційованої інтеграції, застосовувані в ЄС.

Вклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття диференційованої інтеграції має різні визначення. Термін "диференціація" в контексті європейської інтеграції визначається як режим інтеграційної стратегії, спрямований на "стирання" безкомпромісних неоднорідностей у рамках Європейського Союзу [1, с. 291]. Також диференціацію розуміють як стратегію, що дозволяє різним державам-членам мати різні права та обов'язки у конкретних галузях політики [3, с. 127]. Термін "диференціація" визначається як "найширший" та "всеохоплюючий" [4, с. 247]. Саму диференційовану інтеграцію визначають як чинники та поняття інтеграції, через які не знаходять компромісу держави-члени [5, с. 49].

Сучасна модель диференційованої інтеграції ґрунтується на кількох концептуальних проектах, що формувалися у дослідженнях європейської інтеграції ще в 60-х - у середині 80-х рр. минулого століття. Йдеться, зокрема, про наукові розробки

американського соціолога А.Етціоні, який систематизував досягнення близьких за інтересами окремих підгруп в інтеграційному об'єднанні [6, с. 928], а також виділив фактори соціального характеру, що впливають на еволюцію інтеграції. Насамперед це стосується таких аспектів, як загроза з боку спільного ворога, бажання урівноважити вплив сильнішого партнера по об'єднанню, що стимулює перехід інтеграції не тільки на нові сфери взаємовідносин, а й на її новий рівень [7, с. 38].

Водночас А.Етціоні зробив важливий висновок про те, що економічна, політична, соціальна та культурна, тобто критеріальні однорідності учасників об'єднання не є гарантіями її успішного інтеграційного розвитку. Якраз навпаки, з розвитком інтеграційного об'єднання не обов'язково відбувається зростання такої однорідності її учасників. Тобто збільшення кількості учасників інтеграційного процесу підсилює вірогідність його диференційованого розвитку. У свою чергу, диференціація форм та сфер інтеграційного співробітництва дає змогу запобігти замкнутому характеру об'єднання та залучити до цього нових членів.

Норвезький учений Й.Олсен вважає що диференційована інтеграція є ключовим чинником, який дасть змогу Спільноті зберегти комплексну динаміку, незважаючи на своє різноманіття [8, с. 4]. При цьому вважається, що поетапний, прагматичний підхід до інтеграції буде більш сприятливим для поглиблення інтеграції, ніж, наприклад, "грандконституційний дизайн", "...диференціація є не тільки ймовірною, вона є однією з основних і найважливіших характеристик процесу інтеграції" [8, с. 17].

Погоджуючись з Й.Олсеном з приводу доцільності диференціації в майбутньому Спільноті, Я.Зіелонка з Флоренції та Ф.Шміттер з Оксфорду наголошують на тому, що європейська різноманітність повинна розглядатися як головна перевага диференціації в міжнародній системі. На думку Я.Зіелонки, концепції "концентричних кіл" та "змінних геометрій" зроблять Європу краще благоустроєною, щоб впоратися з тиском модернізації та глобалізації, а також більш згуртованою в управлінні [9, с. 12]. Підтримуючи цю тезу, Ф.Шміттер наголошує, що зростаюча диференціація між асигнуваннями, територіальними виборчими округами і функціональними

компетенціями має важливе значення для ефективного управління [10, с. 129].

Дещо іншу позицію займає італійський учений С.Бартоліні [11, с. 11], який, погоджуючись з Й.Олсенем у тому, що ЄС "є структурою із слабо обмеженим порядком", стверджує, що конструктивна дволикість чи концептуальна відкритість, які завжди були в центрі інтеграційного проекту, є принципово проблематичними. Він наголошує, що "між культурними, економічними, примусовими і політико-адміністративними кордонами будь-якої сучасної політичної формації необхідний певний ступінь узгодженості" [11, с. 410].

С.Бартоліні не вважає, що введення мажоритарних політичних структур до ЄС може бути простим вирішенням цієї дилеми, оскільки для цього відсутні належні умови. Бартоліні визначає основні дилеми в побудові ЄС: "ЄС не може на законних підставах здійснювати будь-яке подальше поглиблення без політичної структуризації доти, поки продовжує розвиватися частинами та на диференційованій основі", а "...елементи ідентичності, національні інтереси та інститути повинні повсяк бути узгодженими. Якщо ця реконструкція не відбувалася на якомусь рівні, то напруженість та конфлікти можуть поставити під загрозу конкретну європейську цивілізацію" [11, с. 411]. Крім того, С.Бартоліні наголошує, що внутрішні та зовнішні диференціації є не лише найбільш імовірними сценаріями на майбутнє, а й принципово проблематичними для ЄС. Його занепокоєння з приводу негативних наслідків диференціації, зокрема щодо стратегії боротьби з розширенням, підтверджується його ж твердженням про те, що "...територіальна перебудова ЄС - це як "віжки", натягнуті в центрі Європи, де кожному диференційованому статусу відповідає особлива позиція в ієрархії диференційованих відносин" [11, с. 14].

Німецький учений Г.Вобруба [12, с. 36] зазначає, що диференціація є відповіддю на розширення і що це призведе до нерівності при членстві з таких причин: розширення додало політичної та економічної динаміки у благополучні проміжки розвитку, оскільки, стабілізуючи свою периферію, центр прагне якнайкраще себе захистити. Периферія завжди служить захисним санітарним кордоном для свого внутрішнього ядра, поки нарешті не інтегрується з ядром. Це, у свою чергу, створює змішування статків з новим зовнішнім колом, навколо якого нові члени

прагнуть об'єднатись тоді, коли апетит подальшого розширення ЄС уповільниться, оскільки група "санітарного кордону" не зможе довго очікувати на черговий вхід. При цьому робиться висновок, що бідніші держави-члени, які не в змозі або не згодні брати участь у підсиленні інтеграції, будуть відігравати роль буферної зони для багатшого центру. У майбутньому це не дозволить дійти політичної структуризації Європейському Союзу, оскільки внутрішньосистемні нерівності змінять зовнішньосистемні.

Д.Куртін [13, с. 244-245] вбачає у диференційованій інтеграції напад на європейський розвиток, оскільки дії, наприклад, Великобританії, Ірландії та Данії, спрямовані на вихід із зони єдиної валюти, були зроблені в результаті навмисного політичного вибору, а не як нездатність задовольнити соціально-економічні критерії розвитку. При цьому наголос робиться на те, що Європа "двох швидкостей" може існувати за умови визначеного політичного ядра та не підлягає будь-яким зобов'язанням членства в ЄС [13, с. 251-252].

Професор К.-Д.Елерманн [4, с. 268] стверджує, що "спосіб, у який створюється законодавство ЄС, - це застосування директив як абсолютно обов'язкових правил за умови важливої ролі національних судів у правовій системі ЄС. Тому зникає необхідність у політичній диференціації, існування якої викликає сумнів". Інші вчені також стверджують, що використання диференційованої інтеграції до сьогоденного часу показує відсутність керівної нормативної бази, договори відображають різні види диференціації [14, с. 291], недостатній набір принципів організації і непросту суміш "менеджеризму" та непрямого, лише частково сформованого, ідеологічного вибору [15, с. 68].

На тому, що диференційована інтеграція є більшою мірою ілюзією, ніж реальністю, наголошують дослідники "антиєвропеанізму" П.Тейлор [16, с. 189] та Д.Гріссогоу [17, с. 5]. Вони надають великого значення такому способу єднання, за якого всі держави-члени досягають домовленостей при голосуванні абсолютною більшістю за крайніх обставин.

Незважаючи на внесок цих теоретичних досліджень у розуміння диференційованої інтеграції, жодне з них дотепер не змогло перерости в ґрунтовну теорію з довгостроковою перспективою інтеграційної єдності як малих, так і великих держав-членів.

Можливо, однією з небагатьох спроб сформулювати основи диференційованої інтеграції стали роботи С.Гштоль та А.Коллікера, які доводили ідеї організації міжнародного управління та аналізували прийняття рішень в ЄС з позицій "історичної" та "щоденної" політики в умовах багатоступінчастого підходу. С.Гштоль, зокрема, пов'язує "...велику угоду більш диференційованої інтеграції з фактичним та потенційним зростанням "змінних геометрій" на основі "повсякденної" практики інтеграції в рамках ЄС" [5, с. 51]. Вона також намагається відійти від традиційних теорій диференціації, висловлюючи думку, що "складність механізму тіснішої співпраці, швидше за все, не сприяє його повсякденному застосуванню", а також стверджує, що диференціація має очевидну відповідь на різноманітні спроби обійти обмеження тіснішої співпраці.

Окрім теоретичні аспекти диференціації, яка спирається на колективну діяльність і теорію громадських послуг, розроблено А.Коллікером. Учений робить висновок, що в "...соціальной, екологічній та податковій гармонізаціях існує ризик руйнування єдності назавжди за рахунок короткострокових диференціацій, оскільки стимули початкової участі, якої не хочуть держави-члени, відсутні" [3, с. 128]. У зв'язку з цією перспективою А.Коллікер передбачає, що держави-члени навряд чи зможуть дійти диференційованої інтеграції у зазначених вище сферах у будь-якому випадку. На відміну від цього, у таких галузях, як правосуддя та внутрішні справи у диференційованих механізмів набагато більше шансів бути застосованими. Крім того, "...спочатку неохочі до цих угод держави-члени можуть приєднатися на більш пізньому етапі, і централізаційні ефекти будуть зростати разом з кількістю учасників". При цьому зауважується, що "...диференційована інтеграція може дійсно бути показником високого рівня інтеграції" [3, с. 129].

Для пояснення прогресу інтеграції в різних проблемних сферах на основі поєднання таких трьох чинників, як початкова готовність учасників, диференціація інституцій та характер проблемного регіону А.Коллікер використовує теорію суспільних благ. Він робить висновок про те, що за допомогою перших двох чинників, тобто особисто-політичних позицій держав-членів та правових можливостей для диференціювання, можна пояснити рух одних держав-членів назустріч іншим, а за

допомогою теорії суспільних благ можна зрозуміти (і можливо навіть передбачити), чому спочатку неохочі аутсайтери в кінцевому результаті приєдналися до тих чи інших інструментів диференційованої інтеграції [3, с. 126].

Перші прояви диференційованої інтеграції можна виявити на прикладі практичної реалізації можливості різношвидкісної європейської інтеграції у формі створення регіонального союзу Бенілюксу, в який об'єдналися Бельгія, Люксембург та Нідерланди. Трохи пізніше цей "євроінтеграційний підхід" було закріплено в ст. 233 Римського договору, коли 25 березня 1957 р. термін диференціації визнали "батьки-засновники об'єднаної Європи, заклавши підвалини 50-річної стабільності, миру і процвітання Римському договору" [18, с. 32].

Конкретні пропозиції щодо диференційованої інтеграції в ЄС надав канцлер ФРГ Віллі Брандт, який у 1974 р. виступив з ідеєю розподілу Спільноти на дві частини, одна з яких для максимально швидкої інтеграції мала би прагнути бути більш розвиненою [19, с. 4; 20, с. 2].

Концептуальні основи розуміння поняття "диференційована інтеграція" були закладені на Паризькому саміті 1974 р. щодо так званої концепції "диференційованої інтеграції в економічній та соціальній сфері" про "лідуючу" групу держав-членів та напрями "різношвидкісної" інтеграції в ЄС [21, с. 5-7].

На основі диференційованого підходу в 1994 р. підготовлено проект про "нестійку" Європу та бажання заснувати "Євроклуб" - "ядро" Європи, що відобразило незадовільний стан "статичного" інтеграційного поступу Спільноти перед майбутнім введенням європейської валюти та очікуванням розширення ЄС [19, с. 4; 22, с. 1081].

Політичні ідеї з диференційованої інтеграції були висловлені в Доповіді міністра закордонних справ Іспанії (1996) "Про шляхи адаптації ЄС на міжнародній арені перед майбутнім розширенням". На думку деяких дослідників, проголошені у доповіді принципи означали, що ідея глобальної європейської інтеграції перестала існувати, оскільки в рамках ЄС вважалось необхідним створення групи держав-членів із власною моделлю інтеграції (провісниця "зони євро") [12, с. 41].

Починаючи з 90-х рр. минулого сторіччя політичний принцип диференційованої інтеграції отримує закріплення у

праві Європейських Спільнот та Європейського Союзу. Практичним виміром принципу диференціації правомірно вважають Шенгенську конвенцію 1990 р. та Маастрихтський договір 1992 р. Конкретизовані положення цього принципу було закріплено в Амстердамському договорі 1997 р., Ніщцькому договорі 2001 р., а також у Договорі про запровадження Конституції для Європи, підписаному державами-членами ЄС 29 листопада 2004 р., та Лісабонському договорі від 2007 р. [23, с. 102; 15, с. 65].

Правовими інструментами диференційованої інтеграції можна вважати також перші положення про диференціацію, закріплені в ст. 7с Договору про Європейську Спільноту (ДЄСп) (ст. 8с Єдиного Європейського Акта), яка передбачає тимчасові поступки для менш розвинених країн, а також у ст. 115, яка дозволяє тимчасові захисні заходи щодо товарів, які імпортуються з третіх країн [2, с. 1-22].

Проте значніші (і навіть міцніші) форми диференційованої інтеграції стали виникати у відповідь на більш амбітні цілі ДЄС. Для практичного втілення диференційованої інтеграції почали застосовувати найрізноманітніший інтеграційний інструментарій.

Найбільш відомий приклад - перехід на новий етап економічної інтеграції - Економічний та Валютний Союз, що пропонує запровадження єдиної валюти євро. З одного боку, на цей крок змогли погодитись не всі держави-члени ЄС, а з другого - нові держави-члени ще не готові до використання євро. Тому сьогодні "зону євро" складають лише шістьнадцять із двадцяти семи країн Спільноти*.

* Останньою до "зони євро" вступила Словаччина з 1 січня 2009 р., про що є рішення міністрів фінансів Євросоюзу від 3 червня 2008 р.

У Договорі про Європейський Союз наводяться приклади двох явно різних способів диференційованої європейської інтеграції: виключень із загальної політики в напрямі несприйняття (наприклад Великобританії, за соціальним протоколом та Європейським валютним союзом (ЄВС), та Данії з ЄВС та спільної безпекової політики) і поетапного входу в певну політику, згідно з можливостями (наприклад стосовно країн-членів та ЄВС). Великобританія і Данія не відмовились від власної грошової одиниці**, віднайшовши собі (суверенне) право неучасті у спеціальних протоколах ДЄСп. Відповідно, нові концепції та рішення інституцій Спільноти відносно євро та низки інших питань не поширюють свою дію на території названих держав.

Другий відомий приклад - Шенгенський простір, який спочатку передбачався договором з міждержавного співробітництва поза рамками ЄС, а згодом був інтегрований в Амстердамський договір. Поступово розширені в новому географічному просторі Шенгенські домовленості включили більшість держав-членів ЄС, а також кілька держав-членів Європейського економічного простору (ЄЕП). Договір, положеннями якого скасовано особисті перевірки на внутрішніх кордонах та запроваджено єдиний візовий режим для іноземців, був підписаний у м. Шенген (Люксембург). Спочатку в ньому брали участь лише 5 держав-членів, що діяли на основі спеціальних міжнародних договорів (Шенгенські договори). З 1995 р. Шенгенські досягнення стали складовою частиною права Європейського Союзу, однак їх норми сьогодні практично не застосовуються у Великобританії та Ірландії, які задекларували свою неучасть, що можна віднести до такої категорії, як "інструмент диференційованого виключення". Правові норми в частині Шенгенських домовленостей не діють поки що також у Румунії, Болгарії та на Кіпрі, оскільки ці держави-члени ЄС ще не встигли їх запровадити в себе, що можна віднести до категорії "інструменту долучення".

** Сьогодні спостерігається негативний результат: рецесія англійського фунта до євро становить 25%, у той час як зони євро до зони Євросоюзу за листопад 2008 р. - 3,2% до 3,7% в перерахунку на середньорічний показник.

Водночас за інструментом індивідуальної диференціації, тобто у формі так званих двосторонніх зв'язків з покращення поліцейської і судової співпраці в боротьбі проти міжнародної злочинності, до Шенгенської зони приєдналася 12 грудня 2008 р. Швейцарія, яка не є членом Євросоюзу, як і Норвегія та Ісландія, що долучилися до цієї зони раніше.

У практиці європейської співпраці визначають субрегіональні об'єднання із великих шести та малих двадцяти однієї держави-члена, а також виділяють більш дрібні коаліційні утворення - Бенілюкс, Вишеградську, Балтійську, Скандинавську групи. Вивчення ініціатив цих держав є також важливим в економічному та геополітичному сенсі як допоміжних у тіснішому інтегруванні до ЄС.

Хоча ЄС-27+ може бути чисельно більшим об'єднанням порівняно з групою з шести держав-засновників, курс європейської інтеграції, однак, завжди відрізнявся належним творчим розв'язанням управлінських проблем, без яких інтеграційні процеси не змогли б просуватись вперед так швидко, як це було.

Вищенаведені інструменти диференційованої інтеграції обговорювалися під час перемовин щодо положень Амстердамського договору. "Амстердам ясно дав зрозуміти, що небажання одних країн не може затримати інші від подальшого поглиблення; у той же час Маастрихтський договір свідчить про те, що окремі держави-члени не бажають бути примушеними до подальшої інтеграції" [18, с. 13].

Побоюючись, що розширення на Схід буде виступати гальмом щодо поглиблення інтеграції, держави-однорідці намагалися розробити такі інституційні механізми, які б дали змогу окремим групам держав залучити конкретні інструменти поглибленої інтеграції в інституційну систему ЄС.

Загалом Амстердамський договір дав поштовх до застосування такого спектра термінів, що це дістало в західній літературі назву "семантичний розлад травлення". Зокрема, йдеться про "дві швидкості", "багато швидкостей", "крок за кроком", "зміцнення солідарності", "випускник інтеграції", "жорстка серцевина", "змінна інтеграція", "концентричні кола", "два яруси", "багаторярусність", "багаторічні доріжки", "два треки", "крила-гойдалки", "кола солідарності зі змінною швидкістю", "імперські кола", "вибране меню", "перехрещені

кола", "структурна варіабельність", "багаторівнева", "два рівня", "стримана інтеграція", "магнітні поля" [2, с. 41-43].

На підставі викладеного можна зробити такі *висновки*:

1. З метою визначення поняття диференційованої європейської інтеграції західними вченими вироблено численні концептуальні підходи. Тому сучасна модель диференційованої європейської інтеграції ґрунтується на кількох концепціях, визначених у 60-х та у середині 80-х рр. минулого століття. Проте, незважаючи на внесок цих теоретичних досліджень, жодне з них досі не змогло перерости в ґрунтовну теорію з довгостроковою перспективою інтеграційної єдності як малих, так і великих держав-членів.

2. Диференційована інтеграція у широкому розумінні означає компромісне спонукання подальшого європейського інтеграційного розвитку на засадах реформування ЄС через преференційні внутрішні угруповання та добровільну неучасть окремих держав-членів в інтеграційних проектах. Диференційована інтеграція у вузькому розумінні - це процес, в умовах якого держави-члени, які у змозі та бажають швидко розвиватись, можуть це робити, не очікуючи на інших. Всі інші держави не повинні їм у цьому заважати.

3. Існують певні ризики диференційованої інтеграції, пов'язані, зокрема, із загрозою поділу держав-членів ЄС на "повноцінні" та "неповноцінні", а також утворення внутрішніх угруповань із складу окремих держав-членів на зразок тих, які вже зараз згрупувалися у вигляді "зони євро" чи "Шенгенської зони". Однак цей недолік не варто перебільшувати, оскільки йдеться не лише про добровільну неучасть держав-членів у окремих інтеграційних проектах, а й про збереження можливості зробити це пізніше.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Подальші дослідження проблем диференційованої інтеграції мають зосереджуватися на вивченні таких конкретних напрацювань західних учених, як концепції "багатошвидкісної Європи", "європейського меню" та "змінних геометрій", що дасть змогу виокремити положення, прийнятні для застосування Україною.

Список використаних джерел

1. *Stubb A.* A Categorization of Differentiated Integration / A. Stubb // *Journal of Common Market Studies.* - 1996. - Vol. 34. June. - N 2. - P. 283-295.
2. *Stubb A.* The 1996 Intergovernmental Conference and the management of Flexible Integration / A. Stubb // *Journal of European Public Policy.* - 1997. - Vol. 4. - N 1. - P. 37-55.
3. *Kolliker A.* Bringing Together or Driving Apart the Union? Towards a Theory of Differentiated Integration / A. Kolliker // *West European Politics.* - 2001. - Vol. 24. - N 4. - P. 125-151.
4. *Ehlermann C. D.* How Flexible is Community Law? An Usual Approach to the Concept of 'Two speeds' / C. D. Ehlermann // *Michigan Law Journal.* - 1984. - Vol. 4. - N 3. - P. 246-270.
5. *Gstohl S.* The European Union After Amsterdam: Towards a Theoretical Approach to Differentiated Integration in The State of the European Union / S. Gstohl. - Green Cowles and Smith, Oxford : OUP. 2000. - P. 42-64.
6. *Etzioni A.* The Dialectics of Supranational Unification / A. Etzioni // *American Political Science Review.* - 1962. - Vol. 56. - N 4. P. 927-929.
7. *Etzioni A.* European Unification / A. Etzioni // *World Politics.* 1963. - Vol. 16. - N 1. - P. 32-51.
8. *Olsen J. P.* The Political Organization of Europe: Differentiation and Unification / J. P. Olsen // *Arena Working Paper.* - 2005. - N 23. - P. 3-38.
9. *Zielonka J.* Enlargement and the finality of European Integration / J. Zielonka // *Jean Monnet Working paper / Symposium: Responses to Joschka Fischer.* - Harvard Law School, 2000.
10. *Imagining the Future of the Euro-Polity with the Help of New Concepts / in Marks G., Scharpf F., Schmitter P.C., Streeck W.* Governance in the European Union. - London: Sage Publications, 1996. P. 121-150.
11. *Bartolini S.* Restructuring Europe: Centre Formation, System Building, and Political Structuring Between the Nation State and the European Union / S. Bartolini // *Oxford : University Press,* 2005.
12. *Vobruba G.* The enlargement crisis of the European Union: limits of the dialectics of integration and expansion / G. Vobruba // *Journal of European social Policy.* -2003. - Vol. 13. - N 1. - P. 35-49.

13. *Curtin D.* The Shaping of a European Constitution and the 1996 IGC : Flexibility as a Key Paradigm? / D. Curtin // *Aussenwirtschaft.* - 1995. - Vol. 50. - P. 237-252.
14. *Chaltiel F.* Le Traite d'Amsterdam et La Cooperation Renforcee / F. Chaltiel // *Revue du Marche Commun et de l'Union Europeenne.* - 1998. - Vol. 418. - P. 289-293.
15. *Shaw J.* The Treaty of Amsterdam: Challenges of Flexibility and Legitimacy / J. Shaw // *European Law Journal.* - 1998. - Vol. 4. - N 1. P. 63-86.
16. *Taylor P.* The European Union in the 1990s / P. Taylor // Oxford: Oxford University Press, 1996.
17. *Chryssocchoou D.* Democracy and Symbiosis in the European Union: Towards a Confederal Consociation? / D. Chryssocchoou // *West European Politics.* - 1994. - Vol. 17. - N 4. - P. 1-14.
18. *Gstohl (eds.).* Europe's Near Abroad: Promises and Prospects of the EU's Neighbourhood Policy / Gstohl (eds.) ; Brussels, P.I.E. Peter Lang, 2008.
19. *Chauvet J. P.* Flexibility in the Treaty of Amsterdam: towards a legal understanding of a political concept / J. P. Chauvet // Leeds: University of Leeds, 1998. - P. 72.
20. *Stubb A.* Flexibility and the Convention: Old or New? / A. Stubb // *Challenge Europe.* - 2003. - Issue 9.
21. *Tindemans L.* Report to the European Council / L. Tindemans // *Bulletin of the European Communities.* - 1975. - Supplement 1/76. P. 5-7.
22. *Lamers K.* Die Keanlander Bestimmen die Richtung / K. Lamers // *Nine Gesellschaft.* - 1994. - N 12. - P. 1080-1086.
23. *Duff A. (ed).* The Treaty of Amsterdam Text and Commentary / A. Duff (ed). - London : Federal Trust, 1997. - P. 195.
24. *Stubb A.* The 1996 IGC and the National Debates / A. Stubb // *Finland : Chatham House Paper 66.* - London : The Royal Institute of International Affairs, 1996.